

râhim Muhammed Selkinî), Dimaşk 1402/1982, tür.yer.; Muhammed b. Ahmed et-Tilimsânî, *Mif-tâhu'l-vüşûl* (nşr. Abdülvehhâb Abdülâtîf), Beyrut 1403/1983, s. 36-41; İbnü'l-Lahhâm, *el-Kavâ'id ve'l-fevâ'id* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Beyrut 1403/1983, s. 111, 190-193; Firûzâbâdî, *Beşâ'iru zevi't-temyiz* (nşr. Abdülâlim et-Tahâvî), Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-ilmîyye), V, 130-131; M. Süüd el-Muînî, *en-Nehy ve eşerühü fi'l-fıkhî'l-İslâmî*, Musul 1985; H. Yunus Apaydın, *İslâm Hukukunda Hukukî İşlemlerin Hükümsüzlüğü* (doktora tezi, 1989), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 44-88; Yâsîn Câsim el-Muhaymid, *el-Emr ve'n-nehî 'inde 'ulemâ'î'l-'Arabîyye ve'l-uşûliyyîn*, Beyrut 1421/2001, s. 173-213.

H. YUNUS APAYDIN

NEHRECÛRÎ

(bk. EBÛ YA'KÛB en-NEHRECÛRÎ).

NEHREVÂLÎ

(النهروالي)

Ebû Abdillâh Kutbüddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mekkî en-Nehrevâlî (ö. 990/1582)

Mekke'ye ve Yemen'e dair eserleriyle meşhur olan tarihçi, hadis ve fıkah âlimi.

917 (1511) yılında Lahor'da doğdu. Bir ulemâ ailesine mensuptur. Büyük dedelerinden Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Adenî, muhtemelen VII. (XIII.) yüzyılda Aden'den Hindistan'a gidip Gucerât'a bağlı Nehrevâle'de (bugünkü Patan) yerleşmişti. Bazı kaynaklarda Nehrevânî nisbesiyle de kaydedilen Kutbüddin Muhammed, ilk dinî bilgileri Gucerât müftüsü olan babası Alâeddin Ahmed'den aldı. Genç yaşta ailesiyle birlikte Mekke'ye göç etti. Babası Mescid-i Harâm'da bir süre ders verdi ve 949 (1542) yılında Mekke'de vefat etti. Kutbüddin Muhammed, bir süre Mekke'de ilim tahsil ettikten sonra 943'te (1536-37) Mısır'a giderek tahsilini burada sürdürdü. Mısır'da Osmanlı Valisi Hüsrev Paşa (Deli) ve son Mısır Abbâsî halifesi Mütevekkil-Alellâh Muhammed ile tanıştı. Ardından Mekke'ye döndü ve Eşrefiyye Medresesi'ne müderris tayin edildi. Mekke ve Mısır'daki öğrenim hayatı sırasında Muhibbüddin Ahmed b. Ebû'l-Kâsım Muhammed el-Ukaylî en-Nüveyrî, Abdurrahman b. Ali İbnü'd-Deyba', Nüreddin Ebû'l-Fütüh Ahmed b. Abdullah eş-Şirâzî, Nâsirüddin el-Lekânî, Muhammed et-Tûnisî, Ahmed b. Yunus b. eş-Şelebî, Abdülhak es-Sinbâtî, Şehâbeddin Ahmed b. Mûsâ el-Mağribî, Mu-

hibbüddin Muhammed b. Abdülazîz b. Ömer b. Fehd gibi âlimlerden ders aldı.

Nehrevâlî'nin Türkçe bilmesi Mekke'ye gelen Osmanlı devlet adamlarıyla dostluk kurmasına vesile oldu. Bu sebeple Mekke şerifleri Osmanlı Devleti ile ilişkilerinde onu istihdam ettiler. Ayrıca Mekke'yi ziyaret eden Osmanlı devlet adamlarına rehberlik yapıyordu. Bu ilişkiler neticesinde kendisine verilen hediye ve ihsanlarla bazı önemli kitap ve yazmaları satın alma imkânı buldu. Devlet ricâli nezdindeki itibarı gittikçe arttı ve Mekke müftüsü ve kadısı olarak görevlendirildi. Ayrıca Kanûnî Sultan Süleyman tarafından yaptırılan Süleymâniye Medresesi'ne ilk Hanefî müderrisi tayin edildi (Cemâziyelevvel 975 / Kasım 1567).

Kutbüddin en-Nehrevâlî, Kanûnî Sultan Süleyman döneminde İstanbul'a iki defa gitti ve padişahla görüştü. Bu ziyaretlerden birincisi, 943 (1536-37) yılında Osmanlı hükümdarından Portekizliler'e karşı askerî yardım talebi için gelen Gucerât Sultanı Bahadır Şah'ın veziri Âsaf Han ile birlikte, ikincisi, 965'te (1558) Medine'deki Osmanlı kuvvetlerinin başındaki Pîrî'nin görevden alınmasını isteyen Mekke Şerifi Hasan b. Ebû Nümeyy'in elçisi olarak gerçekleşti. Nehrevâlî her iki ziyaretinde Osmanlı devlet adamları ile görüşme ve ulemâ ile ilmî müzakerelerde bulunma imkânı elde etti. II. Selim ve III. Murad'ın ilgi ve ihsanlarına da nâil olan Nehrevâlî 26 Rebiülâhîr 990'da (20 Mayıs 1582) Mekke'de vefat etti ve Cennetü'l-muallâ'ya defnedildi. Onun 991 (1583) yılında öldüğü de kaydedilir. Nehrevâlî'nin oğlu Muhammed, Yemen'de kadılık yapmış ve burada uzun süre görevde bulunan Osmanlı Valisi Hasan Paşa'yı ve fetihlerini anlatan *İbtihâcü'l-insân ve'z-zamân* adlı eserini kaleme almıştır. Nehrevâlî'nin akrabaları arasında en meşhuru ise kendisinden sonra Mekke müftülüğüne tayin edilen ve bir süre Yemen'de kadılık yapan yeğeni Abdülkerîm b. Muhibbüddin'dir.

Eserleri. Nehrevâlî birçok eser kaleme almış, ancak 959 (1552) yılında evinde çıkan yangında bir kısmı babasından kalma 1500 civarında kitaptan oluşan kütüphanesi yandığı için bazı kitapları zayı olmuştur. 1. *el-İ'lâm bi-a'lâmî Beytillâhi (be-dillâhi)'l-ğarâm*. III. Murad'a takdim edilen eser 985'te (1577) tamamlanmıştır. Müellif bu eserde Mekke'nin faziletî, Kâbe'nin inşası, Mekke'de önemli mekânlar ve Mescid-i Harâm'ın çeşitli dönemlerde geçirdiği tamirlerden bahseder. Bu arada başta Abbâsîler, Memlükler ve Osmanlılar

olmak üzere Mekke'ye hâkim olan devletlerin tarihlerinden bazı kesitlere yer verir. Eserde Yavuz Sultan Selim, Kanûnî Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad'ın icraatları ile Haremeyn'e yönelik hizmetleri önemli yer tutmaktadır. Nehrevâlî bu eserde Ebü'l-Velîd el-Ezrakî, Fâkihîl, Takıyyüddin el-Fâsî ve Muhibbüddin İbn Fehd'in çalışmalarından yararlanmıştır. *el-İ'lâm* Ferdinand Wüstenfeld tarafından yayımlanmış (Göttingen 1274/1857), bu baskı 1303'te (1886) Kahire'de tekrarlanmış, ayrıca Ahmed Zeynî Dahlân'ın *Hulâşatü'l-keîlâm fi beyânî ümerâ'i'l-beledi'l-ğarâm* adlı eserinin (Mısır 1305) hâmişinde neşredilmiştir. Eseri Osmanlı şairi Bâkî Türkçe'ye tercüme etmiş, bu tercüme Joseph M. E. Gottwald Kazan'da 1286 (1869) yılında yayımlanmıştır. *el-İ'lâm*'i müellifin yeğeni Abdülkerîm b. Muhibbüddin *İ'lâmü 'ulemâ'i'l-a'lâm bi-binâ'i'l-Mescidi'l-ğarâm* adıyla ihtisar etmiştir (nşr. Ahmed Muhammed Cemâl – Abdülazîz er-Rifâî – Abdullah el-Cebûrî, Riyad 1403/1983, 1407/1987). 2. *el-Berku'l-Yemânî fi'l-fethi'l-'Osmânî*. Müellif, önce *el-Fütühâtü'l-'Osmâniyye li'l-ağtâri'l-Yemâniyye* adıyla bir eser yazıp II. Selim'e sunmuş, III. Murad döneminde tekrar gözden geçirip bazı bilgiler eklediği kitabına bu ismi vermiştir. *Ğazavâtü'l-Cerâkise ve'l-Etrâk fi cenûbi'l-Cezîre* adıyla da bilinen eser 981'de (1573) tamamlanmıştır. Yemen'in Osmanlı hâkimiyetinden kısa bir süre önce XVI. yüzyıl başlarındaki durumu, Osmanlı hâkimiyetine girmesi, Zeydîler'in isyan edip Yemen'i ele geçirmesi, Osmanlı Veziri Koca Sinan Paşa'nın ikinci defa Osmanlı hâkimiyetini tesis etmesi eserin temel konularını oluşturur. Son kısımda Sinan Paşa'nın Tunus ve Halkulvâdî fetihleri de anlatılır. Sinan Paşa, 978'de (1571) hac için Mekke'ye geldiği sırada müellife bu seferini anlatmış ve Yemen'de görev yapan Osmanlı defterdarı Mustafa Rumûzî'nin *Nâme-i Futûh-i Yemen* adlı manzum eserini vermiştir. Nehrevâlî, Sinan Paşa'nın anlattıklarının yanı sıra Rumûzî'nin kitabından da faydalanmıştır. Hamed el-Câsir tarafından yayımlanan eser (Riyad 1387/1967) Abdullah Kudsî, Mısır Valisi Ahmed Paşa'nın kâtibi Âlî ve Mustafa b. Mehmed Hüsrevzâde tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (Yavuz, I, s. XIX, XXII, XL, XLII). 3. *Târîhu'l-Medîne*. Şehrin tarihi yanında Hz. Peygamber dönemindeki durumundan da bahsedilen küçük hacimli bir eserdir (nşr. Ebû Abdullah Muhammed Hasan İsmâil, Beyrut 1417/1997). 4. *el-Fevâ'idü's-seniyye fi'r-rih-*

NEHREVÂLÎ

leti'l-Medeniyye ve'r-Rûmiyye. Nehrevâlî'nin Medine'ye, ardından Suriye ve Anadolu üzerinden İstanbul'a yaptığı seyahatlerini anlattığı önemli bir eseridir. Uğradığı şehir ve kasabalardan, karşılaştığı kişi ve olaylardan bahseden müellifin yer verdiği olaylar arasında Kütahya yakınlarında Şehzade Bayezid ile kardeşi Selim arasındaki mücadele, İstanbul'da Kanûnî'nin hanımı Hürrem Sultan için düzenlenen cenaze merasimi ve Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi ile görüşmesi de yer almaktadır. Kitabın Türkiye ile ilgili kısmını Kilisli Rifat tercüme etmiştir. Ekrem Kâmil de Nehrevâlî'nin Türkiye'de gezdiği şehirlere dair anlatımlarını Bedreddin el-Gazzî'nin anlatımları ile mukayeseli olarak Türkçe'ye tercüme etmiştir (*İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri Dergisi*, I [İstanbul 1937], s. 3-90; eserin yazma nüshası için bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 515). **5. Tezkiretü'n-Nehrevâlî**. Müellifin 959 (1552) yılındaki yangından sonra kaleme aldığı eser onun çeşitli konulara dair notlarını, nazım ve nesir halinde çeşitli kitaplardan yaptığı alıntılarla Medine ve İstanbul'a yaptığı seyahat hâtralarına temel teşkil eden hususları ihtiva etmektedir (*el-Berku'l-Yemânî*, neşredenin girişi, s. 41-45). **6. et-Temsîl ve'l-muḥâdâra bi'l-ebÿâtî'l-müfredetî'n-nâdire**. Fas Sultanı Gâlib- Liemrillâh eş-Şerîf Abdullah'a ithaf edilen bir şiir kitabıdır (Brockelmann, *GAL*, II, 501). **7. el-Câmi' li-kütübî's-sünneti's-sitte fi'l-ḥadîş**. Müellifin *Kütüb-i Sitte*'yi esas alarak yazdığı bu kitabın 959 (1552) yılındaki yangında kaybolduğu tahmin edilmektedir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 576). **8. Ṭabaḳâtü'l-Ḥanefiyye**. Bu eseri de yangın sırasında yanmıştır (*a.g.e.*, II, 1098). **9. Kenzû'l-esmâ fî fenni (keşfi)'l-mu'ammâ**. Arapça metin yazımında edebî açıdan bazı kelimelerin kullanımına dairdir (Brockelmann, *GAL*, II, 501). **10. Mi'yârü'l-mürîdîn**. Bazı dinî fırkaların görüşleri ve bunların tenkidi hakkındadır (*el-Berku'l-Yemânî*, neşredenin girişi, s. 53). **11. Münteḥabü't-târîḥ fi't-terâcim**. Nehrevâlî ailesinden başlamak üzere bazı meşhur şahısların biyografisi hakkındadır (C. Zeydân, III, 325; Muhammed Habîb el-Hîle, s. 253). **12. Ed'iyetü'l-ḥac ve'l-umre** (Kahire 1288; Mekke 1319). Farsça eserler yazdığı da bilinen Nehrevâlî, Lutfî Paşa'nın *el-Fıkhü'l-ekber Şerhi*'ni Arapça'ya ve ardından Farsça'ya tercüme etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Nehrevâlî, *el-Berku'l-Yemânî fi'l-fethi'l-Ösmânî* (nşr. Hamed el-Câsir), Riyad 1387/1967, tür.yer., ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 11-59; a.mlf., *el-İlâm bi-â'lâmi Beytillâhi'l-ḥarâm* (nşr. F. Wüs-

tenfeld), Göttingen 1274/1857, s. 6, 458, ayrıca bk. tür.yer.; Atâî, *Zeyli Şekâik*, s. 268-269; Gazî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, III, 44-48; *Keşfü'z-zunûn*, I, 126, 239-240, 576; II, 1098, 1298, 1513, 1832; Hafâcî, *Reyhânetü'l-elibbâ*, I, 407-416; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 420-421; Şevkānî, *el-Bedrü't-ṭâli'*, II, 57-58; Brockelmann, *GAL*, II, 500-501; *Suppl.*, II, 514-515; a.mlf., "Nehrevâlî", *İA*, IX, 190-191; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetu'l-ḥavâtır*, IV, 285-290; Eymen Fuâd Seyyid, *Meşâdiru târiḥi'l-Yemen fi'l-âşri'l-İslâmî*, Kahire 1974, s. 213-215; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-feḥâris*, II, 944-961; Babinger (Üçok), s. 99-101; C. Zeydân, *Âdâb*, III, 324-325; M. Habîb el-Hîle, *et-Târîḥ ve'l-mü'erriḥûn bi-Mekke*, Mekke 1994, s. 242-253; Hulûsî Yavuz, *Yemen'de Osmanlı İdâresi ve Rumûzî Târîhi*, Ankara 2003, I, s. XIX-XXII, XXXIX-XLII; J. R. Blackburn, "al-Nahravâlî", *EP* (İng.), VII, 911-912.

EYMEN FUÂD SEYYİD

NEHREVAN SAVAŞI

Hz. Ali ile
Abdullah b. Vehb er-Râsibî
liderliğindeki Hâriciler arasında
meydana gelen savaş
(38/658)

(bk. ABDULLAH b. VEHB er-RÂSİBÎ;
ALİ; HÂRİCİLER).

en-NEHRÜ'L-FÂİK
(النهر الفائق)

Ebü'l-Berekât en-Neseî'nin
Kenzü'd-dekâ'ik adlı
Hanefî fıkhına dair eserine
Sirâceddin İbn Nüceym
(ö. 1005/1596)
tarafından yazılan şerh
(bk. KENZÜ'D-DEKÂİK).

NEKÂİZ
(النكاض)

Daha çok
Cerîr, Ferezdak ve Ahtal
arasında gerçekleşmiş olan
övünme ve yergi temalı
atışma şiirleri
(bk. CERİR b. ATIYYE; HİCİV; ŞİİR).

NEKÂVETÜ'L-EDVÂR
(نقاوة الأودار)

Hâce Abdülaziz'in
(XV. yüzyıl)
mûsiki nazariyatına dair eseri.

Türk mûsikisi nazariyatçısı Abdülkâdir-i Merâğî'nin en küçük oğlu Abdülaziz tarafından kaleme alınmıştır. Arşiv kayıtlarında adına Abdülkâdirzâde veya Hâce Abdüla-

ziz olarak rastlanan Abdülaziz Çelebi 1405'ten sonra Semerkant'ta doğdu. 1410-1421 yılları arasında Herat'ta bulundu. Osmanlı topraklarına gelince 825'te (1422) II. Murad kendisine Edirne'nin Hacı Temürhan (Temirhanlı) köyünün gelirini tahsis etti. Edirne Sarayı'nda "cemâat-i mutribân" ders verip babasının ekolünü sürdürdü. Fâtih Sultan Mehmed'in sarayında da mûsiki hocalığına devam etti. Aynı zamanda döneminin önemli bestekâr ve üdülerinden olan Abdülaziz'in *Neḳâvetü'l-edvâr*'ı yazarken babası Merâğî'nin kitaplarından büyük ölçüde faydalandığı anlaşılmaktadır. Farsça kaleme alınan eser Fâtih Sultan Mehmed'e ithaf edilmiştir. Mehmet Suphi Ezgi ve Saîd-i Nefîsî kitabın Kanûnî Sultan Süleyman adına yazıldığını söylüyor-sa da bu doğru değildir.

Neḳâvetü'l-edvâr bir mukaddime, on iki bölüm (fasıl) ve bir hâtimeden meydana gelmiştir. Hz. Peygamber'in güzel ses üzerine söylediği rivayet edilen hadislerinin yer aldığı mukaddime bölümünü ses, nağme, iki ses arasındaki tizlik ve pestlik farkı (buut), cem' ve mûsiki kelimesinin mânalarının ele alındığı birinci bölüm takip eder. İkinci bölümde mûsiki aletlerinden ses ve nağmenin elde edilişi, sesler arasındaki tizlik ve pestlik sebepleri, üçüncü bölümde perdeler, teller ve nisbetler işlenir. Aralıkların taksimi, cinsler ve uyumlu seslerin izah edildiği dördüncü bölümün ardından buutların birbirine eklenmesi yoluyla devirlerin tertibi, meşhur devirler, altı âvâze, yirmi dört şube ve bu şubelerin telli saz perdelerinden meydana getirilme yollarının anlatıldığı beşinci bölüm gelir. Altıncı bölümde tabakalar konusu ele alınır. Nağme, uygun perdeler, âvâze ve şubelerle mûsikide intikallerin işlendiği yedinci ve sekizinci bölümü ikâ' devirlerinin yer aldığı dokuzuncu bölüm takip eder. Onuncu bölümde zayıf ve kuvvetli edvâr ve akort üzerinde durulmaktadır. Hânen-delerin uyması gereken meclis âdâbı ile mûsiki aletlerinin isimleri ve sınıflandırılması, nağmenin tesirleri konularının bulunduğu on birinci bölümün ardından mûsiki ilminde uyulacak esaslar ve köklerin konu alındığı on ikinci bölüm gelir. Eser meşhur mûsikişinasların anlatıldığı hâtime ile sona erer.

Altı âvâze, on iki makam ve yirmi dört şubenin izah edildiği eserlerde çalgılar telliler, üflemeleiler ve vurmaları olmak üzere üç kısımda incelenir. *Neḳâvetü'l-edvâr* ile *Câmi'u'l-elḥân* ve *Maḳâşidü'l-elḥân*'daki aralıklar, ikâ', çalgılar, dönemin mûsikişinasları, mûsiki âdâbı gibi konular bir-